

Historia i losy kolekcji berlińskiej. Opracowanie starodruków ze zbiorów zabezpieczonych Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu

Dawne zbiory biblioteczne wciąż kryją wiele nieodkrytych tajemnic. Projekt ma na celu uzupełnienie istotnej luki w badaniach nad wojennymi i powojennymi losami księgozbiorów zabezpieczonych, stanowiących istotny filar polskich instytucji szkolnych i naukowych odradzających się po II wojnie światowej. Jedną z tych instytucji jest Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, której księgozbiór powstawał od roku 1945 r. głównie w oparciu o tzw. zbiory zabezpieczone, stanowiące dziś część cennego dziedzictwa kulturowego Europy, ocalonego przez rzesze bibliotekarzy dla potomnych. Niejasne są wszystkie drogi, jakimi trafiały one do Torunia, a były one różne, część zabezpieczali pracownicy zbiornicy toruńskiej na terenie Pomorza i Warmii, a część trafiała do Torunia bezpośrednio z innych zbiornic, drogą wymiany oraz kupna. Jedną z najgorzej rozpoznanych proveniencji w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu jest kolekcja berlińska obejmująca egzemplarze pochodzące w większości z dawnej Pruskiej Biblioteki Państwowej w Berlinie (potocznie zwana „berlinką”), a także z innych instytucji berlińskich. W trakcie II wojny światowej zbiory te były ewakuowane do ponad 17 miejscowości na terenie dzisiejszej Polski. Część „berlinki” zachowanej w innych polskich bibliotekach została już dobrze rozpoznana pod względem bibliologicznym (zwłaszcza w Bibliotece Jagiellońskiej; Bibliotece Uniwersytetu Łódzkiego).

W czasie II wojny światowej zbiory proveniencji berlińskiej zostały relokowane i częściowo zdeponowane także na Pomorzu, m.in. w Parsowie, skąd przekazano je do Rejonowej Zbiornicy Zbiorów Zabezpieczonych w Toruniu. Zespół kolekcji berlińskiej będący własnością BU UMK pozostaje poza głównym nurtem zainteresowań badaczy i nie funkcjonuje w literaturze naukowej. Wiedza o niej jest niekompletna i błędna. Wstępne analizy zespołu badawczego wykazały jednak, że drogi, jakimi poszczególne egzemplarze trafiły do Torunia, nie zawsze są oczywiste – część z nich włączono do zbiorów BU UMK w drodze wymiany, darów lub zakupu. Zadaniem zespołu jest ustalenie, jaka część kolekcji dotarła do Torunia przez Parsowo oraz czy relokacja dotyczyła wyłącznie tej miejscowości, a jaka część kolekcji trafiła do biblioteki za pośrednictwem innych zbiornic. Istotne jest również określenie wartości zachowanych egzemplarzy oraz przeprowadzenie badań proveniencyjnych.

Celem naukowym projektu jest w pierwszej kolejności przeprowadzenie analiz źródłowych i przeprowadzenie kwerend archiwalnych w Polsce i w Niemczech, prowadzących do wyjaśnienia, genezy, historii i powojennych losów kolekcji berlińskiej starodruków będących własnością BU UMK. W drugiej kolejności przeprowadzenie szczegółowych badań proveniencyjnych księgozbioru, by określić jego wartość, a także dać podstawę do badań nad środowiskiem intelektualnym przedwojennych Prus i Pomorza. Obecny stan wiedzy środowiska naukowego na temat kolekcji berlińskiej, która trafiła do Torunia, ogranicza się do nieprecyzyjnych danych dotyczących starych druków muzycznych, których liczba według różnych źródeł waha się od 29 do około 100. Selekcja księgozbioru przeprowadzona na potrzeby projektu wykazała, że kolekcja starodruków o proveniencji berlińskiej, znajdująca się w Gabinecie Starych Druków oraz w Gabinecie Zbiorów Muzycznych BU UMK, liczy łącznie 621 woluminów, wydanych w europejskich oficynach od 1511 r. do końca XVIII w. Stanowi ona cenne pole badawcze zarówno dla historyków, jak i bibliologów. Wieloletnia, przezorna powściągliwość środowiska bibliotekarskiego w informowaniu o szczególnie cennych zbiorach pomieckich oraz utrwalona opinia, że na Pomorze trafiały mniej wartościowe zbiory berlińskie, wymaga zatem weryfikacji, której podjął się interdyscyplinarny zespół badawczy (historycy, bibliolodzy, muzykolodzy, archiwiści) powołany do realizacji projektu.

Najcenniejsze egzemplarze zostaną poddane pogłębionej analizie oprawoznawczej oraz kodykologicznej, a efekty zostaną opublikowane jako case studies w czasopismach naukowych polskich i zagranicznych. Wymiernymi efektami projektu będą: maszynopis publikacji książkowej prezentujący wyniki badań nad historią i losami kolekcji berlińskiej, analizy historycznych proveniencji książek, studia oprawoznawcze, a także obszerny katalog wszystkich 621 egzemplarzy, wraz z indeksem proveniencji; kolejną formą prezentacji wyników będą rekordy biblioteczne w katalogu BU UMK (Primo), gdyż jedynie kilka egzemplarzy z kolekcji zostało dotąd skatalogowanych; znaki proveniencyjne pozyskane w toku badań zostaną po zidentyfikowaniu upublicznione [m.in.](#) w bazie ProvenienzWiki; surowe dane badawcze będą publikowane w RepOD; popularyzacja i komunikowanie wyników badań odbędzie się także dzięki dwóm wystawom cyfrowym na Platformie Wystaw Cyfrowych BU UMK oraz w Google Arts and Culture, co zapewni szeroki odbiór naszych wyników badań.